

Теоретичні основи формування громадянської компетентності майбутніх фахівців туристичної індустрії

У статті наводяться основні теоретичні підходи до проблеми формування громадянської компетентності студентів – майбутніх фахівців туристичної індустрії – у процесі професійної підготовки. Обґрунтовано галузеві підходи до проблеми дослідження (соціологічний, психологічний, педагогічний, соціально-педагогічний).

Ключові слова: *громадянська компетентність, фахівці туристичної індустрії.*

Актуальність та стан проблеми дослідження. Дослідження змісту та особливостей формування громадянської компетентності майбутніх фахівців знайшли своє відображення у численних наукових розвідках як вітчизняних, так і зарубіжних учених (А. Рацул [22], В. Михайліченко [17], В. Шахрай, [24], Х. Мюнклер [19], Ю. Подлесна [21], Т. Зоріна [10], Р. Даль [9] та ін.). Науковці відзначають складність процесу формування громадянської компетентності на різних вікових етапах розвитку особистості, зумовлену як внутрішньо-суспільними, так і зовнішніми соціальними чинниками функціонування українського соціуму.

Метою статті є аналіз провідних теоретичних підходів до проблеми формування громадянської компетентності майбутніх фахівців туристичної індустрії.

Громадянська компетентність як об'єкт наукового дослідження розглядається нами як феномен культурного, соціального, освітнього, нормативно-правового характеру. Щодо останнього, то зазначимо, що проблема формування громадянської компетентності особистості під час навчання (в тому числі й у ВНЗ) не стала підґрунтям для прийняття в Україні якогось спеціального окремого нормативно-правового документа. Проте основи формування громадянської компетентності можна знайти в кількох документах, створених або ж ратифікованих в Україні протягом періоду незалежності. Так, у Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (2000 р.) йдеться про громадянськість як духовно-моральну цінність; громадянська компетентність окреслюється як рівень прояву сформованої громадянськості [13].

Поняття громадянської компетентності може бути розглянуте в сукупності **кількох теоретичних підходів**, за якими визначаються відмінності у тлумаченні цього поняття в різних науках. При цьому ми пропонуємо вирізняти як *галузеві* підходи до проблеми дослідження – соціологічний, психологічний, педагогічний, соціально-педагогічний – так і *загальнопедагогічні* – компетентнісний та аксіологічний. Крім того, ми вважаємо, що суттєве значення для науково-теоретичного аналізу проблеми дослідження має *педагогіка співробітництва*.

Так, у межах *соціологічного* підходу до формування громадянської компетентності цей процес може розглядатися як соціальна ситуація розвитку, а суб'єкти формування громадянської компетентності – як агенти й провідники соціалізації, які впливають на розвиток громадянських якостей особистості. Важливе значення соціологічний підхід має для нас ще й тому, що:

1) в його межах можна розглядати взаємодію соціального інституту освіти з іншими інститутами й інституціями з метою якомога більш ефективного формування громадянської компетентності майбутнього фахівця;

2) соціологічний підхід розглядає систему чинників соціалізації особистості, серед яких і освітні заклади, й держава як макрочинник соціалізації; тому є можливість співвіднести місце і роль чинників соціалізації у формуванні громадянської компетентності;

3) важливе значення має аналіз статусно-рольової структури сучасного студентства з метою виявлення у них відповідного потенціалу до формування громадянської компетентності в умовах вищого навчального закладу.

Психологічний підхід до формування громадянської компетентності дає можливість розглядати проблему психологічного впливу на особистість під час формування громадянської компетентності. Крім того, у межах цього підходу розглядається зв'язок процесу формування громадянської компетентності з базовими психічними процесами особистості – пам'яті, уяви, мислення тощо. Психологічні механізми формування громадянської свідомості, громадянських якостей особистості представлені в науковому доробку М.Боришевського [4-5], М.Алексєєвої [1], Б.Кобзаря [12], В.Струманського [23] та ін.

Має своє місце у контексті проблеми формування громадянської компетентності й рольова теорія особистості, заснована й розвинена Я.Морено [18] та ін. В основі цієї теорії лежить положення про те, що розвиток особистості залежить від двох груп чинників: інтернальні чинники, пов'язані із задоволенням інстинктів, реалізацією базових потреб тощо; екстернальні чинники, що визначають вплив на розвиток особистості з боку культури, соціальних очікувань; ці чинники спонукають до інтеріоризації соціального досвіду, що особливо важливо для нашого дослідження.

Рольова теорія стала основою постійних дискусій на тему співвідношення біологічного й соціального начал у людині. Тому формування особистості в рольовій теорії розглядається як постійні пошуки балансу між соціалізацією та індивідуалізацією особистості [8].

Однією з актуальних психологічних теорій є гуманістична теорія особистості (Г.Олпорт [20], А.Маслоу [16] та ін.). За основними положеннями цієї теорії, центральною ланкою особистості є самооцінка, уявлення людини про себе, «Я-концепція», що породжується у взаємодії з іншими людьми у суспільстві. Однак формування самооцінки не проходить без конфліктів, вона часто не збігається з оцінкою з боку оточуючих і тоді виникає дилема — чи прийняти оцінку інших, чи залишитися зі своєю.

Врешті-решт, суттєве значення для психологічного аналізу проблеми формування громадянської компетентності особистості має концепція особистості Г.С.Костюка, згідно з якою індивід стає суспільною істотою, особистістю в міру того, як у нього формуються свідомість і самосвідомість, утворюється система психічних властивостей, здатність брати участь у житті суспільства, виконувати соціальні функції.

Об'єктивна соціальна сутність особистості завжди реалізується суб'єктивними психічними засобами. Одночасно соціально зумовлене психічне в людини визначає її соціальні відносини з іншими людьми [15].

У площині *педагогічного* підходу до формування громадянської компетентності наголос робиться на змісті, формах і методах громадянської освіти й виховання підростаючого покоління, що забезпечують у своїй сукупності певний рівень громадянської компетентності особистості на різних вікових етапах її розвитку. Основи педагогічного підходу до формування громадянської компетентності закладені в наукових розробках у галузі громадянської освіти й виховання, формування

громадянських якостей і властивостей особистості (Р.Антонюк, П.Вербицька, О.Вишневецький, Н.Косарева, М.Рагозін та ін.) [2,6,7,14].

Соціально-педагогічний підхід до проблеми формування громадянської компетентності виражає соціальні характеристики педагогічного процесу щодо розвитку громадянських знань, умінь, особистісних якостей та цінностей особистості, а також дає можливість окреслювати коло проблем, які виникають у межах процесу формування громадянської компетентності в соціальному середовищі особистості.

Оскільки одним з базових понять соціальної педагогіки є поняття соціалізації, важливо зрозуміти, яким чином воно пов'язане з поняттям компетентності загалом і поняттям громадянської компетентності зокрема. Соціалізація, згідно з заявленим нами соціально-педагогічним підходом, є способом сприйняття студентом основних атрибутів професійної і громадянської культури, тому в процесі соціалізації майбутніх фахівців суттєве значення має: орієнтація соціального середовища ВНЗ на формування громадянської компетентності; залучення студентів до громадянської діяльності з метою набуття ними досвіду громадянської поведінки; реалізація в процесі навчання і виховання майбутніх фахівців форм громадянської освіти й виховання [17, с. 13-16].

Як відомо, особистість проходить процес соціалізації під впливом трьох чинників різного рівня: сім'ї та найближчого оточення (перший рівень чинників); етнокультурне оточення, тип поселення, навчальний заклад (другий рівень); держава, тип суспільства (третій рівень). Як бачимо, формування громадянськості також залежить від тих само чинників, тільки виявляють вони себе дещо по-іншому (табл. 1).

Таблиця 1

Провідні чинники соціалізації та їх характеристика в контексті проблеми формування громадянської компетентності

Чинник соціалізації особистості	Його сутність	Вплив на формування громадянської компетентності
Сім'я	Справляє визначальний вплив на соціалізацію особистості в період дорослішання	У сім'ї закладаються основи громадянськості залежно від рівня громадянської освіти й виховання членів сім'ї
Найближче середовище спілкування	Однолітки та інші значущі особи складають референтну групу особистості, яка справляє соціалізаційний вплив протягом усього життя особистості	В середовищі референтних осіб формуються засади демократичних відносин, партнерської співпраці, суб'єкт-суб'єктної взаємодії
Навчальний заклад	Завдяки організованому навчальному і виховному впливу забезпечує системний характер соціалізації в межах соціального інституту освіти	Сприяє засвоєнню системи громадянських знань, формує досвід громадянської діяльності та забезпечує розвиток громадянських цінностей
Етнічна культура	Виступає соціалізаційним чинником як соціальний інститут, що зберігає національне в загальнодержавному	Дає можливість впливати на розвиток етнічної толерантності, на усвідомлення значущості власної історії й культури в загальнолюдському контексті
Конфесійна належність	Забезпечує усвідомлення загальнолюдських цінностей,	Загальнолюдські цінності складають основу

	створених в межах релігійного світогляду	загальнолюдського компонента громадянської компетентності
Держава	Обмежує суспільний простір життєдіяльності й розвитку особистості; визначає нормативно-правові, морально-ціннісні, організаційні засади функціонування соціальних груп та інститутів	Є простором формування й реалізації певного рівня громадянської компетентності, сформованого у процесі соціалізації особистості

Таким чином, нами розглянуто окремі групи наукових джерел, які складають основу теоретичного аналізу проблеми формування громадянської компетентності майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки. До таких груп ми віднесли: наукові праці, присвячені проблемі формування громадянськості, громадянської культури, громадянському вихованню, та власне розвитку громадянської компетентності особистості у навчально-виховному процесі.

Крім того, нами виокремлені галузеві підходи до проблеми дослідження: соціологічний, психологічний, педагогічний, соціально-педагогічний.

Загалом, науково-теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що вона має міждисциплінарний характер, потребує розробки певних технологічних компонентів, які б уможливили формування громадянської компетентності майбутнього фахівця туристичної індустрії на засадах сучасної психолого-педагогічної науки.

Список використаних джерел:

1. Алексєєва М.І. Потребово - мотиваційний аспект виховання громадянськості / М.І. Алексєєва // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : Матеріали Другої всеукр. наук. конф., 13-14 листоп. 1997 р. — К., 1997. — С. 107—109.
2. Антонюк Р. Національне та громадянське виховання учнів та студентів як аспект полікультурного виховання / Р. Антонюк // Мандрівець. — 2001. — №3/4. — С. 65-68.
3. Бандура А. Теория социального научения / А.Бандура. — СПб : Питер, 2000. — 452 с.
4. Боришевський М. Виховання громадянської свідомості особистості / М. Боришевський // Педагогічна газета. — 2001. — №5(83), травень. — С. 5.
5. Боришевський М. Формули громадянина – творця: соціально-психологічний портрет особистості – громадянина / М. Боришевський // Світло. — 1998. — №3. — С. 8—9.
6. Вербицька П. Громадянське виховання молоді в добу демократичного оновлення України / П. Вербицька // Педагогічний пошук.— 2000. — №1. — С. 11—15.
7. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина: національне і громадянське у сучасному українському вихованні / О. Вишневський // Освіта. — 2002. — 6 — 13 лют. — С.67.
8. Горностаї П.П. Рольова теорія особистості: теоретичні аспекти та практичні аплікації / П.П.Горностаї // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. — К.: Главник, 2005. — Вип.26. — Т.1. — С.391-395.

9. Даль Р.А. Проблемы гражданской компетентности / Роберт А. Даль // <http://www.politnauka.org/library/teoria/dahl.php>.
10. Зорина Т. Гражданская компетентность школьника / Т. Зорина // <http://www.den.ua>, dnem.ru/page.php?article=147.
11. Келли Дж. Психология личности. Теория личностных конструктов / Дж.Келли. – СПб.: Речь, 2000. – 188 с.
12. Кобзарь Б.С. Личность и ее становление / Предисл. С.Я. Батышева / Б.С. Кобзарь, М.Г. Тайчинов. — К.: Молодь, 1990. — 468с.
13. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. - №3. – С.2-5.
14. Косарева Н.І. Виховання громадянськості учнів на ідеях української державності / Н.І. Косарева // Педагогіка і психологія. —1996. — №3. — С.130—136.
15. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Г.С.Костюк : монографія / Під ред. Л.М. Проколієнко. — К., 1989. – 264 с.
16. Маслоу А. Мотивация и личность / А.Маслоу: Пер. А.М.Татлыбаевой. - К.: PSYLIB, 2004. – 296 с.
17. Михайліченко М.В. Громадянська компетентність вчителя в контексті оновлення професійної освіти в Україні / М.В.Михайліченко // Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції: матер. регіональн. науково-практ. семінару / За заг. ред. Г.В.Терещука. – Тернопіль: Вид-во ТПНУ ім.В.Гнатюка, 2008. – С.34-39.
18. Морено Я. Психодрама / Я.Морено: Пер. с англ. – М.: Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2001. – 246 с.
19. Мюнклер Х. Гражданская компетентность. / Херфрид Мюнклер // <http://www.academy.go.ru/Site/GrObsh/Publications/Munkler1.shtml>.
20. Олпорт Г. Становление личности. Избранные труды / Г.Олпорт. – М.: "Смысл", 2002. – С.166-216.
21. Подлесная Ю.Е. Гражданская компетентность в современном обществе: политологические аспекты формирования и развития / Ю.Е.Подлесная: Автореф. дис.. канд. полит. наук. – М., 2006. – 19 с.
22. Рацул А.Б. Формування громадянської компетентності як інтегрованої якості особистості майбутнього вчителя / А.Б.Рацул, О.А.Рацул // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. – 2009. – Вип.166. – С.154-159.
23. Струманський В. Філософсько-методологічні засади виховання громадянських почуттів і національної свідомості / В. Струманський // Педагогічна практика та філософія освіти. — Полтава, 1997. — С. 114—116.
24. Шахрай В.М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства / В.М. Шахрай // Український соціум. - №2 (25). – 2008. – С.123-134.

ВЕЛИЧКО А.Ю. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ

В статье приводятся основные теоретические подходы к проблеме формирования гражданской компетентности студентов - будущих специалистов туристической индустрии - в процессе профессиональной подготовки. Обоснованы отраслевые

подходы к проблеме исследования (социологический, психологический, педагогический, социально-педагогический).

Ключевые слова: гражданская компетентность, специалисты туристической индустрии.

**VELICHKO O.J. THEORETICAL FOUNDATIONS OF CIVIC COMPETENCE
TOURISM INDUSTRY PROFESSIONALS**

The article presents the main theoretical approaches to the formation of civic competencies of students - future professionals of tourism industry - in the process of training. Grounded sectoral approaches to research (sociological, psychological, pedagogical, social and educational).

Keywords: civic competence, experts from the tourism industry.